

Szász Ilona

Az interjút készítette, szerkesztette: Bartha Ákos

Debrecen, 2010. február- július

Debrecenben

Családunk tősgyökeres debreceni família. Anyámat Dézsi Rózának hívták, édesapja, Dézsi József, vasutas volt. Az első világháborúban jártak egészen Máramarosszigetig, és ott még volt, mikor a farkasok is megtámadták őket. Nem szívesen beszélt róla nagyapám, mert biztos nagyon féltek – tán a mozdonyt is le kellett állítani. Az ő édesapja, nagyapja meg nagygazdálkodó volt. Úgy mondta nagyapám a harmincas években, mikor mesélhetnékje volt, hogy az első világháború előtt, az 1880-as évek körül 200 holdnál több földjük volt valahol a Feketeföldön, Debrecen nyugati határában. Aztán írtak a barátoknak, kölcsönre kértek, és elveszett az egész vagyon. Édesanyám haragudott is: *„Ne tessék ezzel dicsekedni!”*-mondta. Mert nagyanyám úgy halt meg, hogy hol egyik gyerekénél, hol a másiknál volt.

Nagyapám egyik testvére, Ferenc főmozdonyvezető volt a harmincas-negyvenes években, az volt a minisztereknek a mozdonyvezetője – ezt nemcsak a nagyapám mesélte. Amikor nagymamám meghalt, meghívtak, hogy ott aludjunk, ne menjünk haza Sámsonba. És reggel mondta Juliska néni: *„Nem ébredtetek fel az éjszaka? Mert Feri bátyádnak telefonja volt, ment az állomásra kismotorral, és onnan pedig két személy busszal vitte Pestig.”* Azt mondta, a „bizalmas embereknek” volt a mozdonyvezetője. 1938-ban halt meg nagymamám. Akkor is volt, hogy éjszaka szóltak, ő ment a kismotorral, és Pestre vitték, mert Pestről vitte a vonatot. Egy szép, derék ember volt. Tényleg olyan úriember kinézete volt, iskolázott volt, mert előtte diplomás építéssként dolgozott, a Szappanos utcai baptista imaház építésében is részt vett. Sajnos arról nem mesélhetett, hogy kiket vitt, mert azért ez mégis egy bizalmi munka volt, ahogyan mondta. Ő vette át a mozdonyt, és ő vitte külföldre is a politikusokat. Egyébként sem volt mesélős. Elég korán nyugdíjba ment, mert beteg lett. Kimerült. Azelőtt tüzes mozdony volt, úgyhogy nagyon oda kellett figyelni, különösen, ha a fűtő olyan volt, hogy előtte nap beivott.

Anyai nagyanyám Nagy Juliánna. Édesapja meghalt, özvegy édesanyja nevelte. Őneki mostohatestvérei voltak, vagyis inkább nagynénjei. De volt egy testvére, a Lajos bácsi. Nagy Lajos. Volt anyámnak egy unokatestvére, tán református pap volt az apja. Ennyit tudok. Ez olyan régen volt! Sajnos rájuk nemigen emlékszem. A nagyszülőkről csak gondolom, mikor házasodtak, mert édesanya második gyerek volt, 1893-as, Józsi bácsi '92-es, tehát akkor '91-ben vagy '90-ben házasodtak össze. Nagyapám vasutas barátokkal, vasutas társakkal tartotta a kapcsolatot, avval jártak össze névnapokon. Később pedig édesanyámnak volt a családban rokonság, család, azokkal jártak össze, apám testvérével, édesanyám testvérével. Nem voltak haragban soha, mindig összejártak. Ha nem is sűrűen, csak úgy időközönként.

Apai nagyapám, Szász Bálint, kádármester volt Debrecenben, majd a húszas évektől Hajdúsámsonban. Addig Debrecenben volt neki műhelye. Debrecenben, a Veres utcán volt a háza, nem is tudom, melyik, ugyanis két háza volt nagyapámnak. Sajnos, nem jut eszembe, hogy melyik másik utcán volt még háza. De hát a rossz esztendőek elvitték azt is... 1936-ban halt meg nagyapám, és akkor már vagy 8 éve kint lakott Hajdúsámsonban. Az Epreskert állomásnál volt a fakereskedő. Egy nagy fakereskedés volt ott. A Zsuzsi vonat [*kisvasút Debrecen és a város nyugati határában lévő Erdőspuszták között. – a szerk.*] is onnan indult. És kiutalás kellett a szakszervezettől meg a várostól, vagy a faluból kellett igazolás, igényelni kellett, de zsidóktól is vásárolt fát nagyapám. Tehát itt Debrecenben is kádár volt, majd kiment Hajdúsámsonba és ott élt két gyermekével, egy fiával meg a lányával, ott dolgozott. A nagyanyám temetésére emlékszem. 1923-as vagyok, ötödik éves voltam, amikor nagyanyámat temették. Mán akkor, 1928-ban nagyapám kint lakott Sámsonban. Kiment, ahogyan nagyanyám meghalt. Ott is halt meg Sámsonban, mint kádár. Azt hiszem, hogy 1929-ben volt a nagy fagy, akkor sok szőlő kipusztult, minden kipusztult, és akkor már kint volt. Olyan kemény tél volt, hogy kifagytak a szőlők. És már Debrecenben nem volt olyan nagyon érdemes itt maradni. Nagyapám volt az egyetlen kádár Sámsonban, úgy is került ő ki. Azt mondta a tekintetes Gödény úr, hogy jó volna, ha idekint dolgozna. És akkor nagyapám úgy költözött ki a két gyermekével. Emlékszem rá, hogy mikor már kint laktunk Sámsonban, kocsi ment a tekintetes úréért, és kocsi vitte őket ki az állomásra. Kint nagyon szép, nagy darab szőlőjük volt. Azok úgy nyaraltak, kijöttek. Ott voltunk, és ott mondta apámnak vagy

nagyapámnak, hogy legjobb lesz, hogyha kiköltöznek. Addig a munkát behordták Debrecenbe, mert a Sámsoni úttal, a hőforrással szemben, a Diadal utcán, ott lakott a tekintetes úr.

Édesanyám, Dézsi Róza női szabó volt, vagyis varrónő, és hát egy ideig ő volt a családfenntartó, azt lehet mondani, mert ő dolgozott, amikor munkája volt, mindég. Nem volt iparja [*nem váltotta ki az iparos engedélyt* – a szerk.], csak otthon dolgozott. Női ruhát, kosztümöt meg fordításokat készített. Sok mindenkinek dolgozott. Volt abban tanár is, volt abban – hogy mondjam? – cselédlány is meg háziasszony. Sok zsidónak varrt anyám, az is biztos. Felsőruhát. Mert szépen varrt anyám, és ugye, nem olyan drágán, mint mikor a szalonban varrattak. De volt, mikor elrontották a szomszédasszonynak a ruháját, és akkor édesanyámat megkérték, hogy csináljon már valamit. Sok kuncsaftja volt. Anyámnak nagyon sok szép divatlapja is volt, divatos ruhákat varrt, olyanokat, amik mostan vannak a gyerekek. Mi is két lány voltunk testvéremmel, mindig varrt ránk. Sajnos a sógorném takarított, segített takarítani és az összes divatlapot összeszedte, ami volt anyámnak. Volt párizsi divatlapja is, mert divatlapból varrt. Kidobta az egészet! Még ilyen színes külföldi divatlapja is volt anyámnak. Divatos ruhákat varrt, fodrosat, rakottat. És a családra is persze ő varrt. Édesapám meg járt a piacra velünk. Bevásárolt, a többi házi munkát, azt mindig édesanyám végezte.

Édesapám, Szász Károly szakszervezeti tag volt már a két világháború közt is, mint asztalos. Megvan valahol a munkakönyve is. Május elsején – azt tudom – felébresztett édesapám bennünket, ez reggel volt, és mentünk a temetőbe a nagymama sírját, az ő édesanyja sírját meg a kistestvérem sírját meglocsolni. Délután már a mai Füredi utca elején volt, az Építő- és Faipari Szakszervezetnek a székházánál. Az elején, ahol Péterfiáról lefordulunk, jobb oldalon volt egy nagy szakszervezeti székház a Bem tér fele. Oda járt tagdíjat fizetni, meg munkanélküli tagdíjat is mindig fizetett. És bennünket is vitt. Ez egy nagy épület, nagy fenyőfával árnyékolva, nagy kerttel. Nem emlékszem már rá, hogy kinek a háza volt az valamikor a háború előtt. Valamikor egy úri családnak volt ott egy szép nagy háza, nagy bálterme is volt neki. És még az iparos bálokat is ott tartották, abban. Margit fürdőnek hívták. Az egykori Hámán Kató utca elején, ahol most ezek a négyemeletes házak vannak, volt ott egy malom is, az István gőzmalom. Háború alatt nagy raktár is

volt ott. Aztán emlékszem, felrobbantották az egész épületet, már készakarva, és akkor úgy építették meg azt a lakóterületet.

Édesanyám meg varrt ott az igazgató feleségének, aki harminc-valahányban vette át a szakszervezetet. A Fa- és Fémipari Munkásotthon is ott volt. Nem sokan ünnepelték május elsejét akkoriban, de ha vasárnapra esett vagy szombat délutánra esett, akkor volt egy beszéd meg éneklés. De mi – mindegy, hogy milyen napra esett – édesapámmal kimentünk a temetőbe, máskor is jártunk persze, csak akkor valahogy az olyan szép volt, azok a reggeli menések az Arany János utcán, aztán a Kossuth utcán. Ahol a Dobozi lakótelep van most, ott volt egy hatalmas nagy temető, a Kossuth utcai temető. Odamentünk, meglocsoltuk a sírt, vittünk virágot is. Már fél 8-ra hazamentünk, és közel volt az iskola, nem késtem el soha az iskolából sem. Nem azért mentünk, mert május elseje volt, de hát egy jó alkalom volt, hogy menjük, aztán locsoljunk meg a nagymama sírjára vigyünk virágot. Apám a vagongyárban is dolgozott. Vagy a Nagyerdőn van a víztorony – na, ott is dolgozott édesapám mint asztalos. Ők csinálták ott az egész asztalos munkát. 1926-ban azonban már elbocsátások voltak, és akkor munkanélküli lett. Na, így lett édesanyám a családfenntartó!

Édesapám lakodalomban ismerkedett meg édesanyámmal. Édesanyám csinálta a menyasszonyi ruhát, ő öltöztette a menyasszonyt, és apámat ültették a menyasszony mellé. És édesapám azt mondta felborítja az asztal, ha nem ültetik az új vendég mellé. És ebből házasság is lett 1922. április 6-án.

Apámnak volt egy testvére, Szász Bálint, aki asztalos volt és a katonaságnál őrmesterként Horthy keze alatt szolgált Pulában. Erről még a gyerekeknek sem beszéltem soha. Hát nagyon szigorú, kemény ember volt Horthy Miklós! Mikor Bálint bácsi szolgálatban volt, akkorra esett a cattarói tengerészlázadás. És akkor nagyon meg voltak ijedve. Emlegette Bálint bácsi a sorakozókat, ahol válogatták azokat, akik részt vettek az összeesküvésben. Nagyon jó mesélő volt a Bálint bácsi! Ő a műhelyben parancsolt a dolgozóknak, de a Horthy keze alatt őrmesterként neki parancsoltak. Azt mondta, nagyon kemény ember volt, és nagyon féltek tőle, tartott tőle mindenki. Elég sokat kivégeztek akkor [*négy embert ítéltek halálra* – a szerk.]. Úgyhogy féltek tőle.

Arra emlékszem, hogy soha nem tegezte a férjemet a nagybátyám. Pedig mondta neki: „*Bálint bácsi! Ne tessed engem...*” Mindig Józsefnek szólította, olyan kimérten, olyan urasan beszélt vele. Bútorokat csinált professzoroknak, nagyon szép munkája volt Bálint bácsinak. De nagyon kevés megrendelése volt, mert nem volt pénz abban az időben, és elég drágák voltak azok, amiket ő csinált. Vett ki üzlethelyiséget, és ott árulta a bútort. De mindenki csak megnézte, megnézte, de vásárolni nem akart. Soha. Nem is emlékszem rá, hogy vásároltak volna. Az édesapám Bálint bácsival gyakran politizált.

Apámnak hat testvére volt: Bálint, Károly, Gyula, Lajos, az kádár volt, meg Juliska és Róza. Gyula bácsi, ő a legkisebb fia a nagyapámnak. Mikor a nyilas párt megalakult, először édesapám látta meg az Arany János utca elején a nyilas zászlót. Akkor apám azt mondta Gyula bácsinak: „*Meglátod, Gyula, hogy ez lesz a második világháborúnak az oka.*” Ez 1935-ben vagy '34-ben lehetett. Mi a húgommal elmentünk megnézni. Volt tüntetés is a harmincas évek első felében valamikor, amikor mentek a Piac utcán végig ezek a szocdemek, a Szociáldemokrata Párt, igen. Elöl mentek, azt hiszem, a rendőrök. Nem volt semmi, csak énekeltek. Ismertünk zsidó családot is, azoknak férfiruha, szövetáru üzletük volt. És éntőlem idősebb volt a lány is meg a fiú is. Idősebbek voltak, úgyhogy olyan nagy barátság nem volt. Úgy beszélgettünk, de idősebbek voltak. Inkább édesanyámmal, mert édesanyám varrt nekik.

Az Arany János utcán laktunk, ott nőttem fel. A lakás szoba-konyha volt. A szobában volt egy ruhásszekrény és egy kredenc, ami még édesapámnak mint asztalosnak a szabaduló munkája volt. Az még most is megvan. Két ágy volt összesen, én egy ágyban aludtam a húgommal. Édesanyámnak a varrógépe is – amivel ő dolgozott egész nap – a szobában volt, ugyanabban a szobában. És a konyhában a konyhaszekrény, a sparhert (a sparherttel főztünk és fűtöttünk is.) és szék, hokedli – apám munkája volt az is. Segédmunka volt, mert utána meg háborúba került édesapám, aki '96-os volt. Nem tudott a szakmájában dolgozni sokáig. Szóval ez segédmunka volt, mert kellett a segédnek vizsgamunkát mutatni. Utána később meg már a „kádárban” tette le a mestervizsgát. Úgyhogy ő asztalos és kádár is volt.

A szoba sima padló volt, vagyis hajópadló, ahogy mondták. A konyha pedig köves volt. Volt nagy udvar is! Szép meggyfa volt. Hátral két szép meggyfa, elöl pedig sárgabarack volt meg virágoskert is. Zöldségeket nem termesztettünk, úgyhogy elég úri környezet volt. Mert az első részen az egyik lakó, Szemes Károly a református főiskolának az igazgatója volt, a tanítóképző igazgatója. Ő lakott ott a családjával. És az emeleten pedig egy alezredes volt már akkor, katonatiszt volt egy pólyás gyerekkel. Akkor én lehettem 9-10 éves, mikor odakerültünk, és 12, mikor elkerültünk Sámsonba. Volt egy kistestvérem is, aki meghalt négyéves korában. A másik húgom pedig 55 éves korában rákban halt meg huszonvalahány évvel ezelőtt. Hárman voltunk lányok, de csak ketten nőttünk fel. A kishúgom a Kossuth utcai temetőben van. Lány volt, Rózsika. Vagy két hónapig volt beteges, és aztán meghalt. Én lehettem hét éves. Három év különbség volt köztünk, tehát 1930-ban lehetett. A másik testvérem, Ibolya meg 1927-ben született.

Miklós utcára jártam meg az Ispotály utcára iskolába. Hat osztályt végeztem, a Miklós utcára jártam az első két elemi. A Miklós utca elején van az Iskola utca. Nem nagy iskola volt, mert első-másodikat jártuk ott, meg az ötödik-hatodikat. A harmadikat, negyediket pedig az Ispotály utcára. Az a nagyállomás fele van. Volt egy templom, az Ispotály utcai templom, és ott volt mellette az iskola. Egyemeletes, elég nagy iskola volt, egyik oldalon a fiúk tanultak, másik oldalban pedig a lányok. Kerítés választott el bennünket még az udvaron is! Olyan harmincan lehattunk egy osztályban. Reggel 8-tól volt az első óra, utána pedig a többi iskola egy óráig tartott. Nagyon jó tanáraink voltak, tudom a nevüket is. Vári Lászlóné volt az első osztály tanára. A második osztályt az tanította, aki még az édesanyámat is tanította. Annak a nevét sajnos elfelejtettem. Ha a fényképet meglátnám, emlékeznék rá. A harmadikat, negyediket az Ispotály utcán jártam. Ötödikben és hatodikban Venyhe Imre, egy kántortanító volt. Reggelenként vitt bennünket az Ispotály utcai templomba, ott volt kántor. Annyi volt, hogy kimentünk az utcára, és által mentünk egy kis köves úton, és már ott is volt a templom. Valamikor, elég régen még megvolt a két épület, az önálló, egyemeletes, nagy, régifajta iskolával.

Édesanyám, hogy varrt, neki segített. Elmentem vásárolni cernát vagy gombot a ruhákra, vagy segített az alját felszegni vagy vasalót készítettem. A Piac utcán volt egy varrógépüzlet, ott kellett a géptűt megvenni, a gépselymet meg a Kossuth

utca sarkán levő ruházati boltban. Ott volt mindenféle cérna. Nagy üzlet van most a sarkán, de akkor árultak cérnát is. Most nemigen. Lehet, hogy külön van ott. Régen jártam már ott. De akkor is volt ott egy nagy ruhás üzlet. Mindig vittem egy kis darabot, és ahhoz keresték a színét. Nagy üzlet volt, mindent árultak, minden ruhaneműt. Aztán mindig kerestem a főnököt, a Szabó urat, mert úgy ismerték. Akkor azt mondta: „*Szász kisasszony, jöjjön csak!*” Mert a nagyapám is oda járt, és oda jártunk szegért, vasért. Én megvásároltam a vasat, elmentem a Rákóczi utcai piacra, kerestem egy sámsoni szekeret, az jött és hazavitte nagyapámnak a vasat. Így segítettem be a háztartásban. Ennyit. Mikor már olyan nagy voltam, mentem, vagy Gyula bácsi, édesapámnak az öccse ment, de hogyha nem ért rá, akkor én mentem ilyesmit nézni. Édesapámmal is mentünk piacra, amikor nem volt épp iskola.

A Piac utca környékén voltak a piacok. A Csapó utcán is, a Csapó utca elején, a tizenvalahány szám után kezdődött a piac. Akkor voltak itt termelők meg kofák, és a Leány utcán is volt még egy pár árus. Az Arany János utcán pedig, ha végigmentünk, akkor kimentünk a kisállomásra. Ott volt az „emberpiac”. Valamikor barom-vásártér volt a mostani Segner tér, a mentőállomás ahol van. Arany János utca, az meg Széchenyi utca. Olyan közel levő utcák. Szinte úgy nézett ki, a házak úgy épültek, hogy az udvarok majdnem közösek voltak. Párhuzamosak. Emberpiac volt a kisállomásnál; itt fogadták meg a gazdák tavasszal a napszámosokat meg a cselédeket. Annyibul jártam arra, hogy valamikor a sámsoni vonat nem a nagyállomáson belül, hanem a kisállomáson – a valamikori OTI-nál [*Országos Társadalombiztosító Intézet*] – állt meg. Volt úgy, hogy édesapám feltett a vonatra és a kalauzzal megbeszélte – mert mindig megállt az Arany János utcánál –, hogy legyen a kalauz, édesanyám meg jött elibem. A Hal közben volt a kispiac. Oda is mentünk vásárolni, a húgommal. Mindennap volt piac. Ilyen vassátrak voltak. Tejpiacnak is hívták, de lehetett kapni zöldséget, gyümölcsöt is. A Hatvan utcáról keresztül lehetett menni. Van ott egy ház a Hatvan utca elején, ahol még ma is keresztül lehet menni pont arra a helyre, ahol valamikor a piac volt. A Simonffy utcán hogy bemegyünk, az első nagyobb tér. Volt ott valamikor egy kocsmá is a sarkon, a Simonffy utcán.

Reformátusok vagyunk. Szüleim is reformátusok, nagyapám is mind a kettő református volt, de templomba nem jártak. Szüleim sem voltak vallásosak, bár

reformátusok voltak. A Szász nagyapám, az fiatalkorában sokat vőfélyeskedett gazdálkodók nagy lakodalmaiban. Templomba nem járt a család, csak mi, gyerekek – én a húgommal együtt konfirmáltam is –, mégis minden ünnepet, egyházi ünnepet megtartottunk. Reformátusok vagyunk, de a katolikusok Úrnapját is tartottuk. Körmenetet édesanyám elvitt bennünket megnézni, Úrnapján a katolikusoknál. Mint gyereknek, nagyon szép volt. A Szent Anna utcai katolikus templomtól indult és feljött a Piac utcára: Szent Anna–Piac utca–Kossuth utca. Szent Anna utcából kijöttünk, felmentünk a Kossuth utcára, és akkor visszacsináltunk egy kört. Akkor ott az első utca a Batthyány utca – úgy mentünk vissza. Tetszett nekem, mert szép az, mikor mennek, nagyon szép. És voltam Nyíradonyban barátnőmnél, ott a tanyától vagy 4 km-re volt a falu meg a templom, és reggel korán, 7 órakor, mire bejöttünk, megmosdottunk, rendbe szedtük magunkat. Az nagyon szép volt, az egész faluban körbementek. Hát itt is biztos úgy volt, csak hát még gyerek voltam, nem nagyon figyeltem, hogy virágot szórnak a menet előtt a kislányok, ilyen hófehér ruhába öltözött kislányok, 8–10 évesek, 12, azok szórják a virágokat. Rózsák voltak meg pünkösdi rózsák. Az nagyon szép! A házaknál, egyes házaknál a kapu bejáratánál oszlopra terített, plédet, szőnyeget terítettek – sátoroknak hívták –, és kis szentképekkel várták a menetet. Oda bement a pap, megáldotta, térdepelt, imádkozott és énekeltek. Ez nagyon szép. Úrnap körmenet vidéken, Nyíradonyban.

Volt egy barátném is, Sándor Piroška. Sándor Istvánnak hívták az édesapját, Zsófia néni volt az anyja, és annak a lányával barátkoztam. Aztán meg az édesapja testvérének, Sándor Ferencnek a lányával, Rózával. Ezek voltak a barátnőim. Mentünk a templomba együtt, vagy vasárnap délután a bibliaóra jártunk, akkor mentünk együtt. Babáztunk. Úgyhogy varrtuk a babának ruhát is. Amikor a Szemes tanárnak a lánya férjhez ment, akkor varrtunk menyasszonyi ruhát a babának. Utcára nemigen mentünk ki. Hát labdáztunk legfeljebb, de babáztunk egész nyáron mindég. Vásárolt baba volt. Kócsag [*kaucsuk*] baba volt. Ez a vásár, ahol venni lehetett, nem az Arany János utcán volt, hanem a Széchenyi utcán. Ott is volt egy piac. A Nemzetőr utca egy kis utca, ami összekötötte az Arany János utcát és a Széchenyi utcát, és ott árultak ugyanúgy, mint a mostani vásárban, ilyen sátorban. Volt kisebb, nagyobb, meg ruhababa [*rongybaba*] is. Anyám nem csinált babát, hanem inkább édesapámnak volt kis darab deszkamaradék, abból csinált ágyat meg széket a babának, úgyhogy avval játszottunk. Mindig az udvaron játszottunk. A tanulás egy

óra hosszat vett igénybe. Lefekvés mindig valahogy „idejében” volt – úgy mondták valamikor: idejében. Ez télen hét-fél nyolcat jelentett. A vacsora egy órával előbb. Egy órával előtte, de az mindig tejeskávé volt. És mindig együtt a család! Megvacsoráztunk, és ha édesanyámnak volt még munkája, akkor ő varrt. Csinálta tovább. Mi nyolcra már ágyban voltunk mindég. Rádiónk nem volt, de újság, az mindég járt. Azt hiszem, a Debrecen Napilap.

Leggyakoribb étel a húsleves volt. Még hétköznapi is. Nagyapáméknál is volt, mert úgymond a nagyapám, a legkisebb fia meg egy lánygyermek – az is a legkisebb lány –, ők egy családban voltak hárman. És Gyula bácsi, a legkisebb fiú volt a bevásárló. A mesterséghez is kellett fa után, szeg után, vas után, minden után járni, ő volt a bevásárló. És akkor nagyapám mondta: „*Róza! Főzzél egy kis húslevest!*” Húsleveses volt nagyon sokszor. A hideg ételek közül egyedül talán a szalonna jut eszembe. Legtöbbször disznót öltünk Sámsonban, és akkor úgy lett behozva apródonként. Anyám főzött a munkája mellett.

Hajdúsámsonban

Mikor a nagy munkanélküliség volt a harmincas években, apám kiment az édesapjához dolgozni Sámsonba. Nagyapám már olyan hetvenen felül volt, és nehéz volt neki a munka, így ott dolgoztak együtt nagyapámmal. Nagyapám hogy meghalt, édesapám le is tette a mestervizsgát, meg is kapta az ipart, mint kádár. Ő ugye abban nőtt fel, hogy az apja kádár volt, úgyhogy nem volt nehéz neki ezt megtanulni. Együtt tanultuk a számtant, mert a 200 literes hordók űrtartalmát is ki kellett számolni. Mestervizsgát kellett tenni vizsgabizottság előtt, mert különben kontár volt az ember. Két vizsgabiztos volt, és ki kellett számítani a hordónak az űrtartalmát. Akkor a testvére bejelentette, a Lajos bácsi – itt lakott Debrecenben a családja –, hogy őnála tanul, és végül ő vizsgáztatta le, vagyis ő is benne volt a bizottságban, amely az ő műhelyében ült össze Debrecenben. Elsőosztályú vizsgabiztosok voltak az iparkamarától. Apámnak úgy adták meg a lakhatóságot, hogy a nagyapám mestervizsgálata nem volt érvényes, csak úgy, hogyha ő mestervizsgát tesz ebből a szakmából, és úgy adták meg a sámsoni ipari letelepedési engedélyt, hiszen ő addig asztalos volt. Mint kádár iparos telepedhetett le, mert nem volt más kádár, csak ő.

Sámsonban apám már csak kádárkodott, már akkor asztalosként nem dolgozott, pedig az volt ugye, az első szakmája. Ő inkább épületasztalos volt, ajtót, ablakot készített. Abból is vizsgázott először, de bútort is tudott csinálni, ha kellett, meg ajtót, ablakot, de nem volt építkezés, és nem volt asztalosmunka. Aztán már háború előtt két-három évvel indultak az építkezések. Akkor már édesapámnak itt is lett volna munkája Debrecenben, de hát akkor meg már a család Sámsonban volt... Mi azonban eleinte még egy ideig Debrecenben, az Arany János utcán laktunk, apám pedig vagy három évig ingázott. Úgyhogy mindig hétfőn reggel ment, szombat este meg jött. Vonattal ment. Akkor úgy volt, hogy a Hatvan utca végén is megállt a vonat a kisállomásnál. A nagyállomás előtt ott volt a helyérdekű, ez a vonat ment Nyírbátorig. Vicinális is volt, az ment délelőtt meg este, meg tehervonat is járt Sámsonba. Nagypapám hogy meghalt, akkor már abban az esztendőben kiköltöztünk. Mert édesapámnak már elege volt, hogy mindig hazajött szombaton Sámsonból, hétfőn reggel meg ment vissza. Gyakran gyalog, mert rossz volt a közlekedés. Édesanyám pedig nem folytatta a szabóságot. Mán édesapám azt mondta, ne dolgozzon, már eleget dolgozott Debrecenben. Sokat dolgozott, sok munkája volt mindég.

Amikor tehát a Szász nagypapám meghalt, akkor került ki az egész család Sámsonba, 1937 körül. Már elvégeztem a hat osztályt, és szerettem volna – meg édesapám is –, ha megyek tovább középiskolába, de ott Sámsonban én már nem vállaltam, mikor már 14 éves voltam, hogy a 10 éves lányok közé menjek. Mert valamikor négy elemiből mehettek középiskolába, polgári iskolába, én meg a plusz két év elemi mellett a betegségem miatt halasztottam is, tehát jóval idősebb voltam. Pedig jó lett volna menni, de ráadásul éppen akkor költöztünk (emlékszem, pont aratták a búzát, gyönyörű szép volt a határ). Sajnáltam, apám is sajnálta a dolgot, hogy nem mehetek. A közlekedés is rossz volt; reggel 6 órakor ment egy vonat Sámsonból Debrecenbe, avval kellett volna menni, pedig az iskola csak nyolckor kezdődött. Fél hétre már bent lettem volna... És délután meg visszamenni, mivel egy rokon se vállalt el engem Debrecenben. Unokatestvérem volt, egy helyen három lány. Volt nekik szép nagy házuk a Csapókertben, de nem vállaltak. Azt mondták, nagylyány vagyok már. Nagynéném elég szeszélyes volt; nagyon nagyravágyó volt, rettenetesen vallásos református volt. Nagymama meg már beteges volt, úgyhogy meg is halt nem olyan soká, azt nem is terhelhettük. Anyám pedig ezek után ragaszkodott hozzá,

amikor kiköltöztünk, hogy én ne járjak már iskolába. Soha nem békélt meg édesapám, hogy nem vállaltak el a rokonok. Haragudott rájuk.

Mégis Sámsonban nagyobb szabadság volt számomra! Pedig egy elkerített, olyan udvarunk volt, hogy jó magas falak... olyan magas ajtaja volt az utca fele, hogy nem láttunk az utcára. Folyosón kellett kimenni, és akkor úgy volt az udvar. Édesapám testvére a Róza néni, avval mentünk a piacra együtt, az fogta a kezemet, mert elég kicsi voltam, tizenéves. Anyám úgy szerette, ha a húgom otthon marad. Az nem is vágyott úgy, anyás volt nagyon.

Nagyapám volt az első kádár Sámsonban. Nagyapám is egyedül volt, apám is egyedül lett. A sámsoni kádárműhely, mint egy szoba, akkora volt, meg udvar is tartozott hozzá, mert az udvaron hasították, fűrészelték a tölgyfákat, a rönkfát. Kapott engedélyt is, hogy kiválogathatja a fát az erdőből, amit megjelzett az erdésszel. Azt kivágták neki és hazahozták Sámsonba ilyen nyújtott szekéren, 3-4 hosszú fát. A főszolgabíró engedélyezte Debrecenben; Sámsonban volt neki szőlője, gondolom, hogy innen volt az ismeretség. Édesapám ugyanis dr. Etey János főszolgabírónak is dolgozott. Úgyhogy kapott utalványt, hogy tölgyfát tudjon venni, mert tölgyfából dolgozott az apám.

Nem volt segéd. Lett volna, de kedvire nem dolgozott egyik sem. Egy fölbirtokos egyik fiát apámnak ajánlotta: „*Mester úr! – azt mondja. – Fogadja fel, hát itt van!*” Annak nagy darab szőlője volt a Martinkán meg nem tudom, még hol. Aztán apám mondta, hogy „*Nem tudok én munkát adni, mert annyi van, hogy csak egymagamnak elég. Nem tanul meg nálam.*” Azt mondtam apámnak: „*Hát mért nem tetszett idevenni egy évre?*” De nem. Nem is igen akarta, azt hiszem, senki se. Falusi gyereket sem. Volt, amelyiknek katonatiszt volt az apja. Még az anyja barátnéjával valamikor találkoztunk is, valamikor eszemben volt a neve. Az is akarta a legkisebbik fiát apámhoz adni tanulónak, de nem foglalkozott apám tanulókkal. Volt egy, méghozzá a Sűvöltös családban valamelyiknek a fia volt, aki Pesten dolgozott a hordógyárban – úgy mondta. Sok munkája volt otthon édesapámnak, és azt mondta, jöjjön el, aztán segítsen. De két hétnél tovább nem bírta. Jött két hétre oda dolgozni, és apám nem szerette a munkáját, úgyhogy megköszönte. Ugye más, ahogy a gép után csinálják, mint a szabadkézi munka.

Apám mindent kézzel csinált; fűrészelést, hasítást, gyalulást – mindent kézzel csinált. Kis vékony ember volt, de csak erős lehetett, mert az kemény munka. És ezek a tölgyfák ahány helyről származtak, annyi fajták voltak! Egyiket nehezebb volt munkálni, mint a másikat. A verestölgy, azt mondta, azt a legnehezebb. No, ezt nem tanították a hordógyárban, ahol mindent géppel készítettek... Apámra én úgy emlékszem, hogy ilyen sandán nézte mindig, amikor a hordót vágta kifele. Már össze volt állítva a nagya a dongáknak, akkor így félrefordította a fejét, és úgy, mint ahogy néhány képen, úgy nézte, hogy vajon egyforma-e.

Még vagy 20 évvel ezelőtt (nincs is annak 20 éve) Éva lányom beszélgetett, vittek az emberek kóstolót borból szüret után. Mondták neki: *„Na, Évike, tudja, hogy most milyen bort iszik? Olyat, aminek a maga dédnagyapja csinálta a hordót.”* És apám valóban azt mondta ezekre a gúti tölgyfákra, ez olyan, hogy ha megbecsüli az ember a hordót, 80 év múlva is hordó lesz! Volt minősége, és meg volt az szabva, hogy milyen vastag lehet. Apámnak az volt a legnagyobb kitüntetése, amikor a második világháborúban egy kis fiatal katona bejött hozzá a műhelybe. Édesapám bejött a házba – akkor már mi is Sámsonban laktunk – és mondta, jött ott egy kölyök – így! – ,bement a műhelybe, ott nézegetett széjjel mindent, mindent. Egyszer megveregette a vállát: *„Harosó, papa!”* Hát az is kádár volt, és mint katona elkerült ide Magyarországra, és itt talált, mint katona egy kádárműhelyt. Orosz katona volt. Biztos onnan jött – honnan is? –, ahol az a sok szőlő meg gyümölcs van. Grúziából.

Gyula bácsi meg Róza néni is kint lakott Sámsonban. Ő volt a háztartás vezetője. És amikor kiköltöztünk, még egypár évig együtt voltunk. Gyula bácsi azért akart, és végül el is jött Debrecenbe dolgozni, hogy meglegyen neki a nyugdíja. Mert a sógora, a Juliska néninek a férje a klinikán dolgozott, azt hiszem, kőműves vagy szerelő volt. Úgyhogy akkor édesapám egyedül maradt. Csak mikor vasárnaponként kellett egy kis segítség, amikor olyan nagyobb hordók voltak – mert voltak ott 500 literes hordók is –, akkor jöttek ki. Mert volt Sámsonnak két nagy darab szőlője. A dr. Láng Sándor tiszti főorvosnak is volt ott egy nagy szőlője. Úgyhogy még én vittem a főorvos urat, meg én is csináltam neki, meg tudtam csinálni a számlát. A Dóczy mellett van egy rózsaszín egyemeletes épület, az volt a Láng Sándor tiszti főorvosnak a saját háza.

Be voltam fogva mindenestre apám mellett. Kellett számlát írni, mert ha a Gödény szőlőjében dolgozott, akkor fel kellett számolni: Hány darab hordót csinált? Hány liter volt? Milyen munkát végzett? Árát összesíteni, számlát adni. Szóval meg tudtam írni. Valamit tanultunk az iskolában is, meg egy unokatestvérem, az könyvelő volt, egy ügyvédi irodában dolgozott mint titkárnő, és akkor az megmutatta nekem és el is magyarázta, hogy hogyan legyen az jó, szabályos. Mert a tiszti főorvos úrnak se vihettük úgy a számlát, hogy tessék! Meg a Gödénynek, a nagyságos Gödény Sándor földbirtokosnak is számla kellett. Számla kellett a községbe: ha a csordakútba egy vedret vásároltak, oda is számla kellett, a községi kúthoz. Hát ilyesmit. El voltam foglalva.

A barátnémmal pedig jártam a szőlőbe meg a kertbe, a földre kapálni. Azt szerettem a legjobban, 30 évig jártam a szőlőbe. Nem egy könnyű munka fedni meg nyitni! De kapáltam nagyon szívesen egész nap is. Most is szeretek kapálni a szőlőben. Az 460 négyszögöl. Kapáltam és metszeni is lekuporogtam már, és akkor még azt is. Nagyon szerettem kint a szabad levegőn a szabad munkát! Borzasztó örömöm volt, hogyha egy olyan madarat látok, amit ritkán láttam. Sőt még kékvércse is volt, valami vándorlásban került oda a nagy nyárfához. A szőlőnek a végében volt egy sor nyárfa. Igen. Az egy nagy szőlőskert volt. De most már teljesen tönkrement; még megvan, de nincsen benne szőlő. Jó kis fajtánk volt pedig. Olyan volt, hogy egy ágy, és így keresztben, aztán volt egy kis padlás is, volt egy létra is. Akkor Debrecenből kivittünk egy ilyen ócska fagarázst, ott felépítettük. Ott volt egy kredenc meg egy ágy keresztben, egy konyhaszekrény, a ruhát be tudtuk pakolni, meg ami kellett. Olyan szép ágyam volt! Szekrény, minden volt.

Reggel apám mosdott, reggelizett, akkor kiment és fűrészelte a fát. Faragta, készítette elő a munkához. Még piacra is jártak szekérrel. Városokba, Böszörménybe, Berettyóújfaluba hordóval, káddal, vagy köpülővel, favödörrel, dézsával, úgyhogy jó korán kellett kelni. Hetente többször is. Volt itt nagy munka. Hány szőlő volt Sámsonban? Sok. Nagy terület. Meg Vénkert és Nyestekert. Aztán meg a főszolgabírónak is volt nagy darab szőlője. A kifagyás után meg telepítettek. Debrecen nyugati határában inkább feketeföld van, a homokos rész a nyírségi rész.

Sámsonban nem volt még villany, összesen körülbelül 900 ház volt. Víz ilyen csapos kút, húzós kút volt, onnan vittük a vizet. Lámpával világítottunk, petróleumlámpával. Volt olyan, amit így kézbe lehetett fogni. Úgy, ha sok munkája volt, apám fűrészelt, édesanyám világított, hogy pontos legyen minden. Mert olyan egyenes vonalat tudott húzni, és aztán úgy tudta, hogy hogy kell azt a hordó fenekét is megrajzolni, úgyhogy biztos, hogy nem ment mellé semmi se. Ment néha estig is a munka lámpafényben, ha olyan sok munka volt, hogy csinálni kellett, vagy sürgős munka akadt. Sok munkája volt édesapámnak Sámsonban. Abból megélt a nagyapám is, meg mink is megéltünk. Ugye mással nem foglalkozott. Legfeljebb Róza nénémnek volt egypár darab tyúkja, úgyhogy disznót is mindig készen vettük, nem tartottuk.

Sok munka volt, mert nemcsak az uraknak kellett hordó. 300 négyszögöl a szegény parasztembernek már sokat jelentett. Ha csak annyi pénze volt, eladták a tehenet, vagy a borjút, az volt az első, hogy vettek egy kis szőlőt. És akkor már úgy érezték, hogy van valami. Igen. És akkor már ócska hordót is kerítettek meg favedret, meg dézsát, abban sózták a káposztát ősszel, abban savanyították, szóval, kellett a kádármunka. Egy nyilas szőlő (*az egykoron Debrecenben is alkalmazott nyílvetések földsorsolásból eredeztethető mértékegység – a szerk.*), az volt 300-320 négyszögöl; már örült a falusi ember, ha azt meg tudta venni. Három nyilas, azt hiszem, volt egy kis hold. Mert az 1000 négyszögölen felül volt, majd egy kis hold volt. A nagy hold meg 1600 négyszögöl, de azt a feketeföldön számolták úgy, hogy a hold 1600. Itt a homokon csak 1200, az volt a magyar hold, a nyilas meg annak a harmada volt. És akkor már örült a szegény ember, ha az megvolt.

A nagy bombázás (1944. június 2. – a szerk.) alatt kint voltam a barátnémnál Nagyúton. Sámson meg Nyíradony közti hatalmas nagy erdő a gúti erdő. Mi Pókának mentünk barátnémmal. Hát az egy ilyen nagy homokpusztaság, az ódoni határrészen a gúti erdőnek a széléig ért, de az inkább Vámospércsre tartozik. Ott volt nekik a tanya. Gyalog mentünk Sámsonból a Szatmári úton végig, és akkor mentünk be a gúti erdőbe, ott volt a tanyájuk. Jött a barátném, és mentünk szombat este vagy vasárnap táncolni. Június 2-án volt a bombázás és odahallott a sámsoni tanyába. Hallottuk, hogy a gépek hogy buktak. Minden éjszaka, mikor felébredtünk Bözsikével, hallottuk, hogy mennek a gépek. Azt mondták, hogy orosz repülőek voltak (*amerikai gépek bombáztak – a szerk.*). Olyan mély bűgása volt. De ezek a repülőek még

fényesek voltak, mint a tükör, úgy csillogtak az égen. Debrecenből kihallott Sámsonba is a bombázás.

Bálint bácsi akkor már felismerte a helyzetet, ugyanis a repülőökhöz hívták be a háború (I. vh.) után, mint fiatal katonát. Többször behívták olyan két hónapra, három hónapra. Ő még repülőgépet is csinált magának aztán otthon a műhelyben motorral és propellerrel. Mindent ő csinált, mint asztalos, nem tudom, hány részből volt összeragasztva, és beindította! Nem volt gyereke, és hát valamivel foglalkozni kellett neki. De nem repült fel, nem vittük ki az udvarról. Nem akarta, hogy ott bámulják. Szigorú ember volt a Bálint bácsi. Nagyon szigorú. És az első bombatámadás az ő házáat érte Debrecenben, mert ő hallotta, hogy jönnek a gépek, és tudta már, hogy mit bombáznak. Megkapta a feleségét, a Böske nénit, és bevitte a konyhába, és a kémény alatt ott kucorogtak. Mert a házukat bombatalálat érte. Akkor kezdték a nagyállomást bombázni. Ő pedig annak a közeliben volt, mert eladták a csapókerti házukat, Böske néni nem szeretett ott lakni, és akkor itt – valamikor nyilas telepnek mondták azt a részt – vettek házat, a Bocskai utcán. Az egész közel volt a vagongyárhoz. A vagongyárat pedig jól elporolták akkor, meg a nagyállomást is, de az Arany János utca is kapott bombatalálatot. Bálint bácsi azt mondta: *„Erzsi, azonnal, mert már potyog!”* Már akkor hullt is a bomba. És ő akkor azt állapította meg, hogy mikor a vagongyárat akarták bombázni, előbb az ő házáat érte. Igaza is lett...

Mindent összevetve elég egyszerű gyerekkorom volt. Rettenetesen féltettek a szülők, úgyhogy örültem, hogyha mehettem a barátnőmmel krumplit kapálni. Meg szólót. Aztán meg, hogy apósoméknak volt kertjük meg szőlő vagy 32 évig vagy meddig, szőlőmunkás voltam. Rettenetesen szerettem! Most is nagyon rosszul esik, hogy nem tudok menni. Persze megijedtem, mikor a pucér ember jött velem szemben, és egyedül voltam a kertben. Láttam és a hideg rázott. Hát aztán kiderítették, de a rendőrség nem sokat törődött vele, semmit se. De olyan tisztességes *„kezit csókolom”*-ot régen nem hallottam, mint attól... Egy sámsoni asszony, mikor találkoztam Debrecenben vele, azt mondja: *„Hát tudok én magáruul mindent! Azt is tudom, hogy hány éve már egyedül jár a szőlőbe.”* Szüretkor is, milyen sokan összejöttek! Ez is szüretelt, az is szüretelt, amaz is szüretelt. Az egy ilyen homokdomb. Mentünk, mit mondjak, vagy 60 métert felfele, már nem láttuk, az úton

szekér megyen, vagy mi megyen, úgy megy felfele ez az út. Öreg szőlő az már! Megvan a „születési anyakönyvi kivonata” neki. Úgy hívom, mert megvan, hogy ki ültette a szőlőt, melyik évben és milyen fajtát! Igen. Apósom neve is rajta, ő volt a második tulajdonos, a harmadik pedig én, vagyis pontosabban Jóska [*a férj*]. Jóska nevén volt. Ez a darab volt meg a Nyestekertben a másik, meg otthon is a kert. Apósom szabó volt, ő nem csinálta. Azt mondta: „*Jönnék, hogy kell nekik egy nadrág, vagy tegyek rá egy foltot, aztán jön, majd bekapálja.*” De ezt már meséltem a fotóknál...

Fényképalbum

Interjúalany neve:	Szász Ilona
Fénykép címe:	Apósom első esküvője
A fénykép készítésének helye:	Debrecen
A fénykép készítésének éve:	1907.
Kulcsfigurák:	Gábor Lajos, Süvöltős Eszter

Ez apósoméék esküvője, 1907-ből. Az apósom, Gábor Lajos, férfiszabó. Szép, derék, nagy, magas ember volt. Mellette pedig anyósom, Süvöltős Eszter. Az ő édesapja kovács volt. Sámsoni születésű volt mind a kettő, úgy tudom. De lehet, hogy apósom Hadházon született, mert ott nagyon sok a Gábor. És még rokon is van ott, unokatestvérek, amiről nem is tudtak, csak mikor bemutatkoztak egymásnak, hogy: „Gábor vagyok”. Anyósomat nem ismertem, mert ő meghalt, mikor 46 éves volt.

A műhely ott volt Sámsonban, a házban. Van egy fénykép is róla, még a szabóság is ki van írva. Náluk a segédek a gyerekek voltak. Úgyhogy szabó lett a férjem is, Jóska, szabó lett Miklós is. Piroska, a lány, az is szabó lett, nagyon értett a férfimunkához – hát ugye, férfiak között dolgozott. Férfiszabóság volt, úgyhogy értette a férfimunkát; olyan nadrágot csinált – overállos munkásnadrágot –, hogy csak, na. Szabni is tudott, mindent, az apja megtanította. Ott dolgozott Miklós is, talán ott is szabadult. Sanyi Debrecenben szabadult. Mi 1946-ban esküdtünk. Akkor Miklós dolgozott. Meg Sanyi, mikor leszerelt – mert épp katona volt –, ő dolgozott otthon, Sámsonban. És mikor megnyílt a ruhagyár Debrecenben, akkor bejöttek mind dolgozni.

Interjúalany neve:	Szász Ilona
Fénykép címe:	Apósom második házassága
A fénykép készítésének helye:	Debrecen
A fénykép készítésének éve:	1940 körül
Kulcsfigurák:	Gábor Lajos, Bajor Julianna

Ez apósom második házassága. 1936-ban, vagy '37-ben ugyanis meghalt az első felesége, Sűvöltös Eszter, a férjemék édesanyja. Miklós, Miki akkor, azt hiszem, 12 éves volt, Sanyi 14, férjem tán 17 vagy 18. Néhány évre rá vette el második feleségét, Bajor Juliannát, akit a gyülekezetből ismert meg. A mamának – így hívtuk – nem volt soha gyereke. Pünkösdistá volt, egy nagyon vallásos asszony. Nem bántott senkit se, jó volt, a maga módján mindenkit szeretett, de magának való volt. Körülbelül 1940-ben lehetett az esküvő.

Interjúalany neve:	Szász Ilona
Fénykép címe:	Édesanyám
A fénykép készítésének helye:	Debrecen
A fénykép készítésének éve:	1909
Kulcsfigura:	Dézi Róza

Ez az édesanyám lánykori képe. Rá is van írva, hogy: „*Emlékül Dézi Rózsika.*” Valakinek adta tehát. Anyám 16 éves volt, így 1909 körül készülhetett a kép. Ez műtermi fotó, Gábor János fényképész készítette. A Csapó utca elején volt a műhelye, arrafelé nagy fényképészek voltak. A Kossuth utcán volt a Hapák műhelye is, nem messze a Gáboréktól. Látszik, milyen derék nagy lány volt anyám is. Már említettem, hogy nagyon szépen varrt; nemcsak másoknak, de a családjára is.

Interjúalany neve:	Szász Ilona
Fénykép címe:	Egyévesen labdával
A fénykép készítésének helye:	Debrecen
A fénykép készítésének éve:	1924
Kulcsfigura:	Szász Ilona

Ezen a képen én vagyok látható egyéves koromban egy labdával. Liener Béla debreceni fényképész műtermében készült a kép. Édesanyám varrta a ruhámat. Szépen varrt, már ezen a gyerekruhán is látszik, de a pettyes meg a fehér ruhámon is. Megvan a munkakönyve; akkor csak úgy volt, mint varrónő, most már úgy mondanák, hogy női szabó. Igazolása volt, hogy tanulóéveit, 2-3 évet letöltötte. A Kossuth utcán volt a női szabó, ahol tanult. Aztán a háború alatt a Piac utcán volt üzlete a főnöknék. Mesélte anyám, hogy amikor a románok itt voltak (1919-ben), akkor a románok menyasszonyainak, meg feleségeinek is varrtak. Nagyon szerették anyámat, mert ügyes volt nagyon, és akkor mondta a főnöknő a tanulóknak: „Gyere csak, te kis marha, ide, hadd tanítson meg téged ez a nagy marha!” De nem haragudtak rá sose.

Interjúalany neve:	Szász Ilona
Fénykép címe:	Anyai nagyanyám
A fénykép készítésének helye:	Debrecen
A fénykép készítésének éve:	1925 körül
Kulcsfigura:	Nagy Julianna

Ez a Dézsi nagymama. Nagyon komoly asszony volt. De nem ilyennek ismertem, mint itt, ezen a Debrecenben készült képen. Azt hiszem, legalább annyi idős ez a fénykép, mint én. Mert nagyanyám nem volt már fiatal, amikor én születtem. A Virág utcán laktak, háztartásbeli volt. Egy nagyon szép fényképe megvolt, aztán valamelyik rokon elkönyörögte tőlem, ahelyett, hogy ezt adtam volna neki... Nagyanyám nagyon szép fiatal nő volt ott. Szép nagy kontya volt neki, de itt nagyon rosszul néz ki. Sok gyereke volt; lehet, itt is azért ilyen, mert sok gyereke volt. Szigorú volt, nagyon szigorú volt anyámhoz. Azt mondta, hogy még meg is tépte, ha pontos időre nem ment haza. Tánciskolába járt anyám, és minden este, mikor ment, ment vele, elkísérte. Hát mink is szigorúságban nevelkedtünk, még a család is úgy nevelkedett, valahogy tehát megszoktuk. Feleselni nem lehetett vele. Egyszer azért kapott ki anyám – mint mesélte –, mert valami nagyon szép selyemkendője volt nagymamámnak, valami szép selyem vállkendője, oszt' anyám meg bekötötte vele a fejét. Aztán hozzáfogott takarítani, otthon törölgetni, és azzal a szép selyemkendővel volt bekötve a feje. Azt mondta nekem anyám, hogy „*nemhogy nekem adta volna, még meg is tépett érte*”. Hát különben, nekem van olyan beesett szemem pont, mint nagymamámnak. Úgyhogy örökölhettem volna tőle mást is...

Interjúalany neve:	Szász Ilona
Fénykép címe:	Az elemiben
A fénykép készítésének helye:	Debrecen
A fénykép készítésének éve:	1930.
Kulcsfigura:	Vári Jenőné

Ez a kép is udvaron készült, de az Iskola utcán. Az Ispotályon, ott jó nagy udvarunk volt nekünk, de az azt hiszem, az salakos volt. Ez talán első és második osztály; ha jó emlékszem, ezek a második osztályosok. Első és második osztály tehát, 1930 körül. Elég sokan voltunk, most nincs ennyi első osztályos. Jobboldalt, felülről a harmadik vagyok. Középen van a tanítónő, neve Vári Jenőné. Úrinő volt. A Simonyi úton, azoknál a régi villáknál, amit most lebontottak, ott volt neki lakása, onnan járt tanítani. Jó tanítónő volt nagyon, megtanított bennünket mindenre, amit csak első osztályban kellett, hogy biztos tudjunk számolni meg olvasni. Az egyik osztálytársam, szegény tanyáról járt be mindennap vonattal. Egy másiknak meg vastagabb volt az egyik lába, mint hogyha görbe lett volna. Volt cigánylány osztálytársam is; mindig szépen fel volt öltözve, és tiszta volt. Nem volt tetves vagy valami, hogy „eltetvelje” az osztályt, mint valamikor volt. Valamelyik lánynak itt szabó volt az apja, nem tudom, tán Szent Annán volt a szabóműhelye, mert valamikor ott is találkoztunk.

Emlékszem Várinén kívül is néhány tanáromra. Másodikban volt egy, aki édesanyámat is tanította, és engemet megismert anyámról rögtön, mert anyám kísért el engem második osztályba: „Jé, hát már tudom, kinek a lánya!” – mondta. Nagyon aranyos volt, de már akkor nyugdíj fele volt. Ilyen igazi tanító néni volt! Olyan vastagabb, nehezen is ment. Úri nő volt ő is. Úgy emlékszem rá: szigorú volt, tiszteltük és kicsit talán féltünk is tőle. A harmadik osztályban pedig egy kántortanítónk volt, aki minden reggel bevitt minket az Ispotály utcai templomba – ő volt ott a kántor. Azzal kezdődött a nap: fél nyolcra kellett menni, és akkor mentünk a templomba, utána meg vissza az iskolába. De nem volt az rossz, megszoktuk. A tanítási órák egyórások voltak. Órakor kicsengettek, és akkor, azt hiszem, 10 perc szünet volt. Az első négy osztályban, úgy emlékszem, 12 órakor volt vége a

tanításnak, de már ötödikben, hatodikban egy órakor. Akkor volt már énekóra is külön, aztán meg vallásóra. Én református vagyok. Az első óra volt. Azt hiszem, egy héten kétszer volt. Természetesen, a „hiszekegy”, az minden nap megvolt, de lehetett futballozni is az udvaron. Lányoknak is! Mert hát akkor még külön lányiskola volt.

Interjúalany neve:	Szász Ilona
Fénykép címe:	Férjem fiatalon, barátaival
A fénykép készítésének helye:	Debrecen
A fénykép készítésének éve:	1932 körül
Kulcsfigura:	Gábor József

Ez itt a későbbi férjem és a haverok – ő a leventesipkás, 13 éves lehetett. Nem is gondolná e kép alapján az ember, hogy milyen komoly ember lett belőle. Nagyon értelmes és jószívű volt. 1919-ben született Hajdúsámsonban, és szép göndör haja volt. 1944-ben, a front elvonultával megalakult az ifjúsági szövetség, akkor annak is tagja voltam, ott ismertem meg őt. 1946-ban már össze is házasodtunk. Ez a fotó Sámsonban, valakinek az udvarán készült a harmincas évek elején.

Interjúalany neve:	Szász Ilona
Fénykép címe:	Asztalosbál Debrecenben
A fénykép készítésének helye:	Debrecen
A fénykép készítésének éve:	1933.
Kulcsfigura:	Szász Károly

Ez az asztalos bál rendezőgárdája Debrecenben, a Margitban. Míg Debrecenben laktunk, minden évben volt. Valamikor Margit fürdő volt az épület neve, egy nagy épület. És volt egy nagyon szép nagyterme is, hatalmas nagy parkettes táncterem. Az én édesanyám varrt ott a főnöknőnek. Azt hiszem, azok eladták, meghaltak, vagy államosították – úgyhogy szakszervezeti ház lett. 1933-ban készült a kép. Apám a legszélső, jobboldalt alul, mint rendező vett részt a bálon. Középen a bajszos az alsó sorban, Kozma, ő volt a bálnak az elnöke, de szakszervezeti elnök is volt egyben. Nem kamara volt, mert az a mestereké volt, az iparos kamara. Itt segédek voltak, ezek mind segédek, apám is asztalossegéd volt – tehát ez az asztalossegédek bálya tulajdonképpen. Apám azt mondta, nagy bál volt. Mindig farsang végén volt, és a asztalosokon kívül más szakmákból esetleg csak vendékként mehettek a bálba. Apám mellett a kopaszt Kvarczkinak hívták, ő is asztalos volt. Ezek a lányok pedig „polityírozó” (*politúrozó*) nők voltak, akik a bútorokat „polityírozták”, ahogyan apám mondta. Tehát szakmabéliek voltak.

Édesapám mesélt nekem a bálról. Tánc is volt. Anyám, szegény, örült, ha otthon pihent a sok munka után, mert varrt. Mehetett volna, mert nagyon szeretett táncolni valamikor fiatalkorában, de fáradt volt. Farsangi bál volt, de olyan, hogy Debrecenből nagyon sok iparos elment. Nagyon jó bál volt, rengetegen voltak, jól érezték magukat, és nem volt dulakodás, vagy összeszaladás. Olyan intelligensebb társaság gyűlt össze, hogy mondjam; iparos emberek voltak. Úgyhogy apám mondta, hogy nagyon szép, nagyon jól sikerült bál volt. Rengetegen voltak. Mint rendező, ő is szedte a jegyeket, ültette helyre a vendégeket. Nem volt vacsora, de azt hiszem, valami előadást, vagy beszédet tartottak.

Interjúalany neve:	Szász Ilona
Fénykép címe:	Férjem leventeképzésen Sámsonban
A fénykép készítésének helye:	Hajdúsámson
A fénykép készítésének éve:	1933 körül
Kulcsfigura:	Gábor József

Ezen a képen egy szakasznyi sámsoni levente van, köztük a férjem is, aki 14 évesen elhagyta az iskolát, de a leventeképzésben még két évig részt vett a harmincas években. Balról a második a férjem, a két tisztelgő ember között. Sámsonban, az iskola előtt készült a kép, mert a leventeképzés az iskolában folyt. Minden héten, azt hiszem, vasárnap kétórás gyakorlatuk volt. A vasút mellett, az állomásnál lévő lőtérhez jártak gyakorlatozni. A leventeoktató sámsoni volt, Feketének hívták, talán megyei parancsnok volt a rangja. Minden vasárnap kellett, azt hiszem, 8 órára menni, és 10 óráig volt nekik gyakorlatuk.

Interjúalany neve:	Szász Ilona
Fénykép címe:	Férjem rákospalotai rokonai
A fénykép készítésének helye:	Budapest
A fénykép készítésének éve:	1930-as évek
Kulcsfigura:	Gábor László

No, ez a kép Budapesten készült, valószínűleg (az *akkor még önálló városnak számító*) Rákospalotán, a háború előtt, az udvarukon. A férjem budapesti rokonai láthatóak rajta: a testvére, László a családjával. Ez az első képen, a bal szélén álló gyerek, mikor megnőtt, ez volt a honvédelmi miniszter első telefonosa. Ez a középső pedig Derkovits-díjas festőművész lett. A felesége Ormándy unoka. Ormándy Jenő, a Philadelphiai Szimfonikus Zenekar vezetője a nagybátyja. Ez pedig Attila a jobbszáron, ez is valami nagyon ügyes gyerek volt. A férjemnek bátyja, Laci egy cipőgyárban volt művezető Pesten. Mint fiatalember, úgy került Pestre.

A második kép szinte ugyanaz; a rokonok Rákospalotán, az udvaron. Itt laktak, ennek a háznak a másik részében elől. Ez a ház vége, ez volt a nyári konyhájuk. A legidősebbik fia, László van az anyja ölében, aki a honvédelmi miniszternek lett az első telefonosa. Ki gondolta volna a kis komoly kölyökről? Aranyos kisgyerek volt, az biztos. Kicsit korábbi kép lehet, mint az előző, mert kisebb még a fiú. És itt van ugye a sógornő is, aki meg varrónő volt.

Interjúalany neve:	Szász Ilona
Fénykép címe:	A baptista imaház Sámsonban
A fénykép készítésének helye:	Hajdúsámson
A fénykép készítésének éve:	1936.
Kulcsfigurák:	Gábor Lajos, Gábor József

A baptista imaház tagjai Sámsonban, 1936-ban. A kép is itt készült, a ház környékén. Nem az iskola, hanem a főjegyzői lakás előtt. Az imaház mellett volt a főjegyzői lakás, meg mellette az iskola. Hosszú épület volt, majdnem a templomsarokig. Sok baptista ismerősöm van még mindig, a lányok között főleg. Nem is olyan régen, két éve voltam kint Sámsonban, találkoztam is velük. Majdnem a legszélén kalapban látható az apósom, Gábor Lajos, középen fent a leendő férjem, lobogó hajjal, tizenévesen. A férfi a két fejkendőss asszony között, középen tartotta a prédikációt. Mert őnekik nem volt akkor papjuk, hanem a gyülekezetből mindig megkértek valakit, hogy tartsa meg. Minden héten kétszer volt, csütörtökön, meg azt hiszem, vasárnap. Ekkor még a pünkösdistá imaház nem volt meg. A pünkösdisták ezek közül, innen váltak ki, egy részük pünkösdistá lett. Azok is ugyanígy bemelegítettek, mint a baptisták. Ők vasárnap üzletet nem kötöttek, nem árultak, de minden nap kétszer voltak imaházban.

Interjúalany neve:	Szász Ilona
Fénykép címe:	Konfirmálás
A fénykép készítésének helye:	Debrecen
A fénykép készítésének éve:	1936-37.
Kulcsfigura:	Szász Ilona

Ez egy osztályfotóm 1936-37-ből; vizsga volt, már hogy az egyházzal konfirmáció (*konfirmálás*), és akkor Úrvacsora-osztás volt, az év lezárult és mindenki fehér ruhában volt. Ez is egy olyan szép ruha volt, hogy még a nagyságák is megnézték és megkérdezték, hogy ki csinálta! Olyan szép, csinos volt abban az időben. A ruhát külön csináltatták. Nekem nagyon szép ruhám volt, nagyon csinos, egyszerű fehér selyem volt. Mondtam anyámnak, én hadd hímezzek. Azt mondta, nem nagy ügy, majd csinál nekem. De volt olyan is, aki hímezte magának. Ennek itt baloldalt az anyukáját akkor a héten temették, azért volt feketében. Én éppen mellette vagyok, jobboldalt. Mivel konfirmálás volt, és azt a templomban tartották, az összes, aki abban a körzetben járt iskolába, rajta van a képen. Ezek a diákok már 14–15 évesek. Középen egy református lelkész ül, ő vallást tanított csak.

Ez az Iskola utca 1. szám, az iskolaudvar, ami ilyen L-alakú. (Az Iskola utca, ami a Miklós utcából nyílik.) Volt két belső terem a régi épületben, és az első épületbe, ezekbe, ide jártunk bibliaórára egy héten egyszer, vasárnaponként, tízéves korunktól – hamarabb nem volt. Az Ispotály utcában is volt általános iskola. Első osztály volt az Iskola utcán, de utána a harmadik, negyedik, ötödik, hatodik már ott volt. Aztán az Ispotály utcáról behozták a két utolsó osztályt, az ötödiket-hatodikat. Az első osztályt én is az Iskola utcára jártam, aztán az Ispotály utcára, de aztán behoztak ötödik-hatodikban vissza az Iskola utcára. Tehát, ugyanaz az iskola volt, csak két helyen volt épülete.

Az az igazság, hogy én eléggé idős voltam, mert felmentett voltam betegség miatt. Hatéves koromban mentem volna be az iskolába, de később mentem csak, hétéves koromban. Fel akartak menteni, de hát mondták, elég nagy vagyok ahhoz, hogy ne mentsenek fel, hadd járjam már végig. Meg is gyógyultam. Azt hiszem, január közepe után, huszadika fele mentem iskolába, és akkor szegény anyám mindennap hozta a táskám az iskolába a sok munkája mellett. Szegény anyám mindennap szaladt hozzám nagy lélekszakadva. Aztán harmadikos koromban fel is mentettek, mert tízéves koromban, ősszel megint beteg lettem, és valamikor február elején kerültem csak iskolába. Volt egy tüdő- és mellhártya-gyulladásom, és akkor nem jártam két hónapnál tovább iskolába. Kórházban is voltam; még akkor Horthy Kórháznak hívták a Bem téri kórházat, ott voltam. Sokáig bent voltam, három hétig biztos. Mindig olyan gyenge gyerekek voltam.

Interjúalany neve:	Szász Ilona
Fénykép címe:	Konfirmálás után, otthon húgommal
A fénykép készítésének helye:	Debrecen
A fénykép készítésének éve:	1936-37.
Kulcsfigurák:	Szász Ilona, Szász Ibolya

Ez is a konfirmáláskor volt. Akkor 13 éves lehettem, tehát 1936-os a kép, még Debrecenből. Ez az Arany János utca, bent az udvarban. Én vagyok a nagyobbik, húgom, Ibolya, a kisebbik. Ez a húgom, aki velem együtt nőtt fel (mert volt egy kicsi is, Róza, aki négyévesen halt meg 1929-ben). Ebbe a házba már be volt vezetve a víz és a villany. Egy szoba-konyhás lakás volt, szép, jó lakás.

Elől emeletes ház volt. Ott laktak az őrnagy úrék. A kisfiú, Lacika ott elszólta, hogy: „*El fogunk költözni, el fogunk költözni!*” Még tán éppen nem kezdődött meg a háború, de már ezeket a katonákat csoportosították, mert a gyerek azt mondta, hogy Kassára költöznek, bár akkor az még nem volt visszafoglalva. Ez 1936-ban, '37-ben lehetett, mikor Lacika olyan 6–7 éves volt. Járt oda baráti társaság is, nagyon kedves emberek voltak.

És ugye ez volt az az időszak, amikor a mama dolgozott, ő volt, aki szabóságból fenntartotta a családot, mert apám munkanélküli volt. Bár, néha volt egy kis munkája, olyan apróság. Olyan munka, hogy az ablak kiragadt, oszt nem lehetett becsukni. Akkor azt meg kellett gyalulni. Vagy az ajtó be volt dagadva. Meg a helyi vasútnál is dolgozott valamennyit, pár hónapig. Én nem is tudom, hogy ott mit csinált. Ritkán dolgozott. Nagypám dolgozott akkor a sámsoniaknak.

Interjúalany neve:	Szász Ilona
Fénykép címe:	Kirándulás a Nagyerdőn
A fénykép készítésének helye:	Debrecen
A fénykép készítésének éve:	1936-37.
Kulcsfigura:	Szász Ilona

Ez egy iskolai kirándulás. Én már akkor 13 éves voltam, a Miklós utcai általános iskola 6. osztályos tanulója, tehát ez a kép 1936–'37 környékén készülhetett. A középső sorban baloldaltól a második vagyok, a pöttyös ruhás lány alatt, bár énnekem is pöttyös ruhám van, csak nem látszik. A kép a Nagyerdőn készült, azt hiszem, hogy a (régi) stadion környékén. Egy kis emelkedő volt ott, emlékszem. Vittek minket tornabemutatóra is a stadionba, csak arról sajnos nincsen képem. A háttérben láthatjuk, hogy még akkor komoly tölgyes is volt; nem úgy volt a Nagyerdő, mint most. Vasárnapi iskolások voltunk; azt hiszem, délután 4 órára kellett menni, és egy óra hosszat tartott. Egy kevés bibliai beszélgetést is tartottak, mert a Miklós utcai elemi református iskola volt. A képen látható egyetlen férfi a református lelkész. Vasárnaponként ilyen kirándulásokat is szerveztek, mindenesetre volt valami foglalkozás rendszerint. Abban az évben készülhetett tehát a kép, amikor kiköltöztünk. Lehet, hogy ez májusi, és mi meg júniusban már költöztünk is ki Sámsonba.

Interjúalany neve:	Szász Ilona
Fénykép címe:	A sámsoni baptista zenekar
A fénykép készítésének helye:	Hajdúsámson
A fénykép készítésének éve:	1937
Kulcsfigurák:	Gábor család

Hajdúsámson, 1937, a baptista zenekar. Valószínűleg az előbbi képnek a párja, mert mintha láttam volna az 1937-es feliratot. Sámsonban a baptistáknak még most is elég nagy gyülekezete van. A középső sorban, bal oldalt a harmadik, félre fésült hajjal az apósom, de a Gábor család több tagja is látható a képen. Eleinte reformátusok voltak apósomék is, csak később, 1935-ben vagy '36-ban... azokban az években alakult ez a baptista imaház, és akkor lettek ők baptistákká. Különbözik nagyon hasonlít egymásra a két felekezet. Csak talán Úrvacsora-osztás nincsen, és a keresztelepedő pedig felnőttkorban van a baptistáknál, már 14–16 éves korban, és merítéssel csinálják. A Martinkán volt egy ilyen kis patakszerű erecske, és oda mentek, azt hiszem, pünkösdi első napján. Ma azonban már van a debreceni imaházuknak saját medencéje a Szappanos utcában. Ünnepeken zenéltek, például március 15-én.

Interjúalany neve:	Szász Ilona
Fénykép címe:	Férjem a baptita zenekarban
A fénykép készítésének helye:	Hajdúsámson
A fénykép készítésének éve:	1938
Kulcsfigura:	Gábor József

A baptista fúvószenekar ismét, 1938-ban. Ilyen nagy lett! Mind fúvós volt, trombita. Úgy emlékszem, a férjem azt mondta, mind fúvós volt. Mindegyiket tudta, hogy pisztrong, meg mit tudom, micsoda, meg hogy hogy kell fújni, melyiket nehéz fújni, melyiket könnyebb. Jártak zenetanárok tanítani az imaházba Sámsonban, talán a vámospércsiekkal is együtt voltak olyankor. Jobb oldalról a negyedik a férjem, fent, az elmosódott fejű tag mellett áll és nagyon mosolyog, tizenéves volt még ekkor. A maguk szórakozására játszottak. Így mondta a pesti sógorom, Laci, hogy a maguk szórakozására. Ő is itt van a képen, bal szélén. Ő idősebb volt a férjemnél, 1913-ban született. De fiatalok is jártak, hogy ne vágyjanak el. Egy ismerősünk is itt van, ő vezeti a zenekart. Volt egy találkozó nekik, hogy mondják, hálaadás ünnep az, ősszel. És akkor a zenekar bevonult Debrecenbe. A Szappanos utcán volt az imaház, amit az én Dézsi nagyapámnak a testvére, Feri bácsi épített. Az olyan vasutas volt, hogy úgy hívták telefonon, hogy vigye külföldre az államférfiakat. Építész volt, de aztán vasutas lett. Hát annak nem volt se családja, semmi, csak úgy temetésen találkoztunk.

Interjúalany neve:	Szász Ilona
Fénykép címe:	Tizennyolc évesen
A fénykép készítésének helye:	Debrecen
A fénykép készítésének éve:	1941.
Kulcsfigura:	Szász Ilona

Ez én vagyok, 18 éves lehettem. Frissen volt dauerolva a hajam, nem volt kifésülve. Mert ugye a dauervízzel összeragad, akkor, ha megmossa az ember, szépen meg tudja fésülni, de akkor még nem tudtam kifésülni. Ezt csak fodrász csinálta akkoriban. Különben könnyű volt. Azt mondták, nagyon jó hajam volt, mert ahová állították, ott meg is maradt. Most sokszor nem akar már igazodni, mindig kibomlik. De hát most már elmegy ez a nyolcvan-valahány éves haj, bár már nem olyan, mint volt.

Hapáknál, Debrecen híres fényképésznél készült a fotó, a Kossuth utcán. Még most is ott volt valamikor a műhelye. Van ott egy cipőüzlet, a Gambrinusz köz sarka után, ott a bejárat. Be lehet menni az udvarba, teherautó és minden megyen be. Keskenyebb a kapualj, az udvar meg tágas. Emeletes belül is. Nagy fényképész volt a Hapák valamikor! Ezt is anyám csinálta, ezt a ruhát. Bizony...

Interjúalany neve:	Szász Ilona
Fénykép címe:	Férjem, mint katona, Máramarosszigeten
A fénykép készítésének helye:	Máramarossziget
A fénykép készítésének éve:	1941.
Kulcsfigura:	Gábor József

Férjemet, mikor katona volt a háború alatt, Máramarosszigetre vitték. Debrecenbe vonult, és akkor oda kerültek. Kevés lakos volt ott, ahová mentek, és katona sem volt sok, ők százan voltak együtt. Valami képeslap is volt onnan, egy szentkép, de még akkor nem is ismertem őt, az az igazság. Azt hiszem, hogy munkaszolgálatos volt akkor a sérve miatt. Úgyhogy őneki soha nem volt csillaga. Háború alatt hívták be, és elég rövid ideig, 1941 július 1-től október 1-ig szolgált. 1942-ben, azt hiszem, már otthon volt Sámsonban, merthogy Máramarosszigetről először Pestre ment a leendő férjem. A testvérénél lakott Rákospalotán, és egy vasgyárban dolgozott. Aztán dolgozott szabóságban is, ahol vasaló volt, de lakott ő a keresztapjáéknál, Imre bácsiéknál, Szeged mellett is. Ott is dolgozott. Aztán kapott egy telefont vagy levelet az apósomtól, aki szabó volt, hogy „*Jóska, sok a munka*”, és akkor ő hazament. Még egyszer behívták aztán a háború után, 1952. szeptember 22-től október 27-ig.

Ez egy ilyen baráti kép volt, emlékre. Társának volt egy barátja ott, ahol laktak – mert ki voltak ezek a katonák családokhoz helyezve – és valószínűleg ők készítették a fotót. A másik kép szintén Máramarosszigeten készült, csak itt csoportosan vannak a falu határában a katonák.

Interjúalany neve:	Szász Ilona
Fénykép címe:	A dohány szárító raktára előtt
A fénykép készítésének helye:	Hajdúsámson
A fénykép készítésének éve:	1941-42.
Kulcsfigurák:	Szász Ilona, Ács Eszter

Ez a sámsoni dohány szárító, valamikor 1941-ben vagy 1942-ben. A hátsó sorban a hetedik vagyok, kendővel a fejemen. A forradástól, ahol megtörik a kép, a második baloldalt.

Az udvaron fűztük egy bakszerű állványon a még zöld dohányt. Bent pedig száradtak egy épületben, ahol alulról fűtötték. A fiúk is láthatóak, akik rakták fel a dohányt abban az épületben, ami előtt mi fűztük fel a dohányt. Még csak leventék voltak ezek a fiúk. Látható a leventesapukjuk is hátul. Az épület olyan szögletes volt, mint egy magas, sokemeletes ház, alul fűtöttek neki kemencével, fent meg lógott a dohány.

Kétféle rúdra fűztük a dohányt úgy 3-4-et össze. Rá kellett csavarni a lécekre egyik oldalon, majd ugyanavval a zsineggel a másik oldalon. Ilyen átlósan kellett, cikcakkban, hogy legyen levegő is közte, és alul pedig egy nagy kőkemence volt. Szeptemberre már száraz is lett! Ez a módi a háború alatt jött divatba. Júliusban már érett a Virginia dohány, kislevelű, és azt szárították ott. Drága dohány volt a Virginia. Ilyen sárga, nem érett meg annyira, mint a másik dohány, a debreceni, vagy szabolcsi, amit kapadohálynak mondtak, és természetes környezetben szárították, fűtés nélkül. Miután megszáradt, úgy szedték lefele nagy ponyvával a Virginiát, rázták lefele arról a felfűzött zsinegről, és akkor azt úgy válogattuk külön. Leszedték

a fiúk, és akkor kibontottuk mink. Egy nagy ponyvára hullott le, és azt mi kiválogattuk. Mert válogatni kellett. Úgy egyben engedték lefele arról a lécekről, és úgy kellett válogatni. Az körülbelül olyan szeptemberben meg október elején volt. A dohány addig volt, míg jó idő volt, mert már mikor olyan hideg, csípős dér lett volna, akkorára már el is ment, leszüretelték. Úgy mondták, hogy „*most már vége van a dohányszüretnek*”. Valamikor, nem tudom, melyik évben olyan nagyon jó idő volt, hogy még november elején is ott guggoltunk és válogattuk. Akkor sok dohány volt. Mi összecsomóztuk; volt középen egy nagy ponyva, ilyen gyékényponyva, és azon volt a dohány, amit aztán rendszeren elhordtak Debrecenbe, a dohánybeváltóba. Teherautó jött a dohánygyárból, és akkor az behozta a Debreceni Dohánygyárba azt a szárított dohányt.

Ismertem sokat a munkások közül; mindenki sámsoni volt. A bal szélen Gyarmati Imre, már nagyon régen meghalt. Később a malomban dolgozott, Sámsonban. Fekete Ilonka a harmadik jobbról pöttyös ruhában; ez is meghalt nagyon régen. Pestre került. Ez olyan barátnéféle volt. Vagy itt van Kis Nagy Irma. Ezzel került Pestre. Aztán Bóné Böske a kötényes, Imre mellett fent, az ülők közül az első balról pedig Török Juci. Ez meghalt fiatalon. Mellette, tehát a második balról volt a felvigyázónő, Ács Eszter. Ezeknek saját dohányuk is volt, még hozta is az édesapja vagy a bátyja szekéren. Saját dohányuk volt. Sokan termesztettek akkor dohányt. Úgy került ide. Ő volt az első munkás. De nem volt nehéz dolga. Nem volt „hancúrozás” – ahogyan mondták –, nem szaladgáltak összevissza, nem játszottak. Mindenki nagyon komoly volt. Ez is már akkor jóval húszon felül volt. Mink meg ilyen csitrik voltunk, 15-18 évesek. De volt ellenőr is, azt hiszem, ez volt az ellenőr, jobb szélen a kabátos, összefogott kézzel. Én nem hiszem, hogy három levélnél többet vittem volna haza... Lehet, hogy aki ügyesebb volt, az tudott. Jobboldalt a kabátos mellett balra, akinek a három gomb látszik a mellén, Kiss Bözsi, még most is él. Körülötte a testvérek, meg a szomszédok.

Három nyáron volt munka; 1942, '43, '44. A háború után már nem dolgoztam. 1944-ben én még voltam nyáron, de megcsípett egy szúnyog vagy légy, megdagadt a lábam. Akkor tudom, hogy katonák jöttek azért, aki nem ment dolgozni, és mutattam a lábam, hogy milyen csúnya: „*Hát – azt mondja –, ezzel nem is lehetne.*” De a lányok mentek a szárítóba. Ez idénymunka volt, júliustól októberig általában 7 órakor, 8 órakor kezdtünk, délután 6 óráig. A fizetés 15-20 pengő lehetett hetente, ami elég jó volt, hisz' kapálásidőben 1,20 volt a napszám. Ez már abban az időben több volt mindég.

A képen látható épület egy hosszú kőépület volt, beton volt az alja, és ebbe voltak bepakolva azok a bakok. De nem itt száradt a dohány, ez csak egy raktár volt, meg hát, mikor esős idő volt, itt válogattunk. A falun persze kívül esett ez a szárító, Adony fele, vagy 2-3 km-re volt az állomástól. Nem tudom, mikor, még tán egypár évvel ezelőtt megvoltak azok a nagy épületek, raktárnak használták őket. Látszanak a dohánylevelek is a bakon, és itt a lécs, amire fűztük őket, a fiatalember előtt. Ezek a fiúk hordták elfele tőlünk. Ők rakták, ők mentek, felmásztak, nem is tudom, milyen magosra tették ezek a fiúk. Dolgozott ott vagy 6-7 fiú, a fűtők meg idősebb férfiak voltak. Mi voltunk olyan tizenvalahány évesek, azok meg harminc fele voltak. De nem ezek a fiúk, hanem a fűtők.

Interjúalany neve:	Szász Ilona
Fénykép címe:	A dohány szárító udvarán
A fénykép készítésének helye:	Hajdúsámson
A fénykép készítésének éve:	1941-42.
Kulcsfigurák:	Szász Ilona, Szász Ibolya

Ez a kép a dohány szárító udvarán készült. Itt vannak a fák. Hát, voltak nagy fák a köves úton, de az nemigen látszik. A vasút pont itt mehetett, a nyíradonyi vonal volt itt. Kár, hogy nincs olyan fénykép, ahol a kemencék is látszanak. Itt több ember van, mint az előző szárítós képen. Én középen vagyok, a fénykép törése mellett, fehér gallérban. Akkor voltam fodrásznál, akkor volt az első dauer a hajamban. Még ki sem tudtam bontani, mert az úgy valahogy összeragadt attól a szertől, és azért néztem ilyen rettenetes nagy búbosan ki, mert nem tudtam megfésülni.

De a főnökök is itt vannak: itt a dohánybevéltónak az embere, a művezető, a főszemlélsz. Az öreg jól behúzta a fejébe a kalapot. Kicsit olyan svábos. (A sötét kalapos, a törés mellett, balra a második.) Nagyon aranyos volt. Ez azt hiszem, ilyen dohánygyári megbízott, főszemlélsz volt. Felügyelő. Az irodából volt kiküldve. Igen, úgy hívták, hogy főszemlélsz. Bent az irodában biztos volt valami feladata, de kint nem csinált semmit se. Nem is utasított senkit semmire se, viccelődött a lányokkal. Idősebb ember volt, nagyon kedves, nagyon rendes. Beszélgetett a lányokkal. Igen, mert ezt a dohányt egy hétig, 10 napig fűtötték, utána kinyitották a szellőzőt. És amikor kiszellőzött, az volt a jó, ha párás levegő volt. Akkor kiszedték az összes léceket, és a madzagot megbontottuk, és egy hatalmas nagy gyékényre ment a

dohány. Ez a fiú meg felvette a főszemlésznek a ruháját, itt középen, a fején sapkával, karddal az oldalán.

A sínek mellé tették a szárítót a könnyebb szállítás végett. Előbb azt hiszem, 5 volt, aztán 7 lett, talán több is, 9 is. Még akkor dolgoztam, mikor 5 volt, 1944 nyarán, de már akkor jöttek a repülőök, aztán bizony bújtunk, mert még géppuskáztak is ott magasan. Nem tudták, hogy mi az az építmény ott. Akkor elbújtunk a fák közt, a bokrok alá. Aztán már nem is mentünk. Én nem mentem. Debrecenben még a bevonulás nem volt, de már bombáztak. Akkor már úgy bújtunk, mentünk be, mert egy ilyen akácos terület volt. Ez, ahol épült tiszta homokos, ez a sívó homok, úgy mondják, hogy „sívó homok”. Olyan homokos rész volt! Úgy néz ki, hogy gyümölcsfák voltak, de én nem emlékszem, csak az akácfákra. Lehet, hogy a másik oldalban készült a kép, mert ott volt egy gyümölcsöskert, egy magánterület, ami gyümölcsös volt. A háború után, 1946-ban még állt a szárító, de én már nem mentem.

Interjúalany neve:	Szász Ilona
Fénykép címe:	Férjem családjának szabósága Sámsonban
A fénykép készítésének helye:	Hajdúsámson
A fénykép készítésének éve:	1940-es évek eleje
Kulcsfigura:	Gábor Piroska

Ez a Gábor-szabóság Sámsonban, a főutcán, Adony fele. A sógorném itt lakott. Volt ennél valamikor egy jobb kép is, ez nem tudom, honnan került elő. A nő Gábor Piroska, a sógornőm. Mellette lehet, hogy Sanyi, a bátyja áll katonaruhában, sapkában. Az első szoba a műhely, a másik szoba lakószoba volt, aztán konyha, nyári konyha – úgyhogy végig volt az ott építve szépen. Ez a hátsó rész egy görög katolikus iskola, kápolna és imaház is volt, mert vasárnaponként istentisztelet volt ott az iskolában. Úgyhogy ez nem tartozott ide, a házhoz. A házban volt egy rendes nagyszoba, utána egy másik rendes nagyszoba, aztán volt – mondjuk úgy – az előszoba. Abból nyílt egy spájz, és akkor még volt egy külön épület, a konyha, meg a kamra. Apósomék hozott anyagból varrtak, csináltak férfinadrágot meg női ruhát is. Valamikor volt raktár is. Az első világháborúban volt apósom katona, a második világháborúban pedig a Lajosnak a fia, Sándor, tehát a kép a negyvenes években készülhetett talán.

Interjúalany neve:	Szász Ilona
Fénykép címe:	Édesapám
A fénykép készítésének helye:	Debrecen
A fénykép készítésének éve:	1940-es évek vége
Kulcsfigura:	Szász Károly

Igen, ez az én édesapám! Nagyon sokat dolgozott, és olyan kemény munkát: asztalos volt, majd kádármester. Kézzel csinálta a gyalulást, kézzel a faragást, kézi volt minden – úgyhogy nagyon nehéz volt. Azokat a dongákat úgy kifaragni, összehajlítani, összepasszítani – olyan szemmértéke volt, hogy elég volt két kis forgácsot legyalulni, és már akkor bement a fenék abba a csíkba! Azt mondta: „*a gúti verestölgy a legtartósabb. Egy hordó, hogyha megbecsülik, 100 évig is eltart, ha vigyáznak rá.*” Valami igazolványképből van ez, a '40-es évek végéről.

Interjúalany neve:	Szász Ilona
Fénykép címe:	Apósom második felesége mangalicával
A fénykép készítésének helye:	Hajdúsámson
A fénykép készítésének éve:	1950-52.
Kulcsfigura:	Bajor Julianna

A mangalicás kép a mostoha-anyósommal Sámsonban. Amikor ez a kép készült – 1950-'52-ben készülhetett – hívták a mamát, hogy a fiúkkal lefényképezzék: „*Tessék idejönni közénk!*” És mindenkinek nagyon rosszul esett, hogy nem ment. Hanem már mikor úgy széjjel széledtek, odament a disznóhoz vagy a malackocához, és azt mondta a fényképésznek, hogy: „*Akkor itt engem fényképezzen le.*” Rosszul is esett, hogy a disznóval lefényképezteti magát, de nem jön oda közénk.

Soha nem volt gyereke. Szeretett bennünket a maga módja szerint – így mondtuk. Nem bántott bennünket soha, de soha nem volt gyereke, és testvére sem volt, azért ilyen félrehúzódo, igazi falusi kinézet. Pedig senki soha egy szóval meg nem bántotta, mindenki tisztelte. Nagyon ügyes asszony volt, talpraesett, mindent a világon, a jószágtól kezdve a méhesig rendben tartott. Nagyon rendben tartotta a portát! Mert 660 négyszögöl volt a kert, tele gyümölcsössel, szőlővel... Volt munka. Napszámos mindig akadt, mert mindig volt valaki, akinek nadrágot kellett csinálni vagy foltozni. Az apósom így tulajdonképpen „levarrta a napszámot”. Meg hús család dongója is volt a mamának, amikor apósom meghalt. Avval is foglalkozott a kertben, méhészkedett. Borzasztó talpraesett volt, mindenhez értett. Mangalicák is voltak, mint látszik, ez épp koca volt. Baromfi is volt egypár darab. Kora tavasszal mondták neki a gyülekezetben, hogy van kotló, most szedjen alá hús csirkét vagy harmincat, oszt' mikor megnő, akkor visszaadják. Egy elkülönített udvarban tartotta a nagyocska csirkéket.

Interjúalany neve:	Szász Ilona
Fénykép címe:	Sógornőm gyerekeivel Sámsonon
A fénykép készítésének helye:	Hajdúsámson
A fénykép készítésének éve:	1950-es évek
Kulcsfigurák:	Bihariné Gábor Piroska, Bihari Piroska, Bihari Imre

Ez a sógornőm, a legidősebb testvére a férjemnek. Bihariné Gábor Piroska. Mellette vannak a gyermekei, Piroska és Imre. Egy vizsgára mentek éppen. Itt van a virág, amit vittek a tanító néninek. És itt van, azt hiszem, a nagy meggyfa is, hólyagmeggy volt. És itt van a kert. Sámsonban készült a kép az '50-es években, mert Piri 1944-ben született, és iskolavizsgára ment ezen a képen. A másik, Imre még csak óvadás volt. Szóval ez a szülői háznál van, és pont ott, a műhely mellett van az udvaron, a szabóságnak az udvarán.

Interjúalany neve:	Szász Ilona
Fénykép címe:	Családi hagyomány - kádármunka
A fénykép készítésének helye:	Debrecen
A fénykép készítésének éve:	1970-es évek
Kulcsfigurák:	Gábor József, Szilágyi Árpád

Ez egy sokkal későbbi kép, a hetvenes évekből talán, de azt hiszem fontos, már, ami a családi hagyományt illeti. A Böszörményi úti ház udvarán készült Debrecenben. A férjem látható svájcisapkában a képen, egy távolabbi rokongyerekekkel. Az én férjem, az mindig segített a nagyapámnak, vagy az apósának, látszik is, hogy boldogul a hordóval! Férfiszabó volt különben, meg 1949-ben, '50-ben Gödöllőn volt mezőgazdasági iskolán. Úgyhogy a városi tanácsnál volt, mint mezőgazdász, míg ki nem túrták. A sámsoni úti lakásnak nagyon hosszú kertje volt, olyan 600 valamennyi négyszögöl. Ott szőlő volt! És mikor mama meghalt, de még volt neki két szőlője, a hordókat széjjeladták, és akkor mi szüreteltünk. És ezt a hordót igazítani kellett. Az én férjem az mindig segített a nagyapának, apósának, tehát értette a kádár szakmát is. Mindig nagy kedvvel segített.

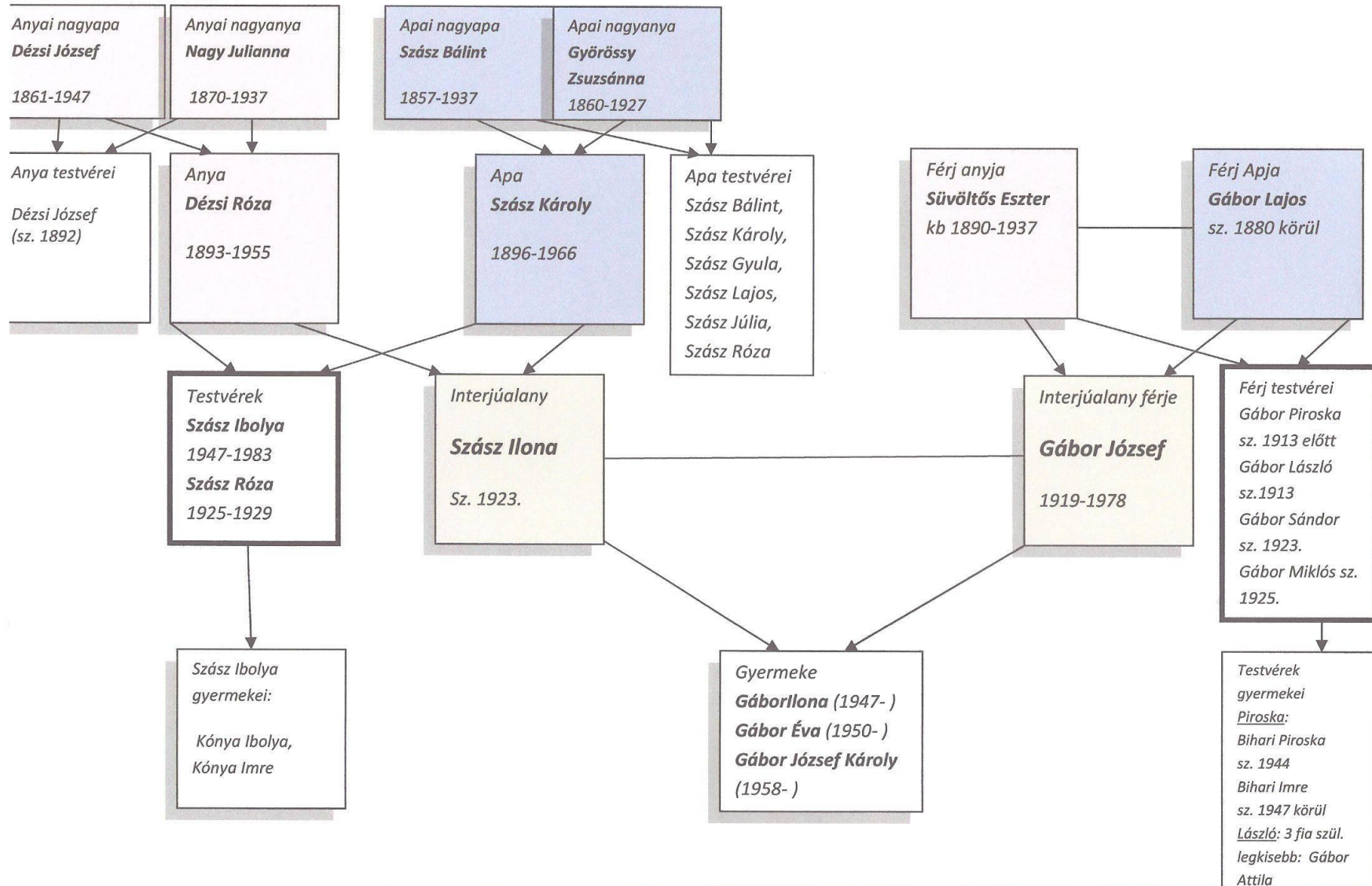
Ez már kádármunka! A vasat igazítják, egy kicsit szorongatják, ahogy szüretre készítik elő a hordót az udvaron, a sógornőméknél, mert ott csináltuk mindig a szüretet, mert ott volt a daráló és a prés. Van itt egy módli, vagyis egy mérőeszköz, és abba kellett belepásszítani azt a dongát, úgy kimunkálva. Félkör alakú, majdnem félkör alakú valami volt a módli, és be volt jelölve. Dongából kellett 22-nek lenni, vagy 23 darabnak lennie, mert egy középen volt, amibe a dugót meg a gumicsövet tették, amivel szívták a bort. És akkor próbálták a módlival, hogy lássák, kell-e még belőle.

Minden méretnek más módlija volt, mert volt 25 és volt 300 literes hordó is. Akkor avval a vaspánttal, az elsővel körülvették. Megvolt az abroncs, és akkor édesapám odafogta az abroncshoz így az első vasat. Mikor mind jó volt, akkor fogta a vasat, az abroncsot, akkor megmérte egy spárgával körbe, hogy még mennyi abroncs kell. Akkor azt levágta, kilyukasztotta vaslyukasztóval... És körben volt az abroncs, a vaspánt, ami összefogja a hordónak a testét... Igen, és akkor abból 6 darab kellett.

Ki is égették, vagy füstölték a közepét, mikor nem volt benne fenék. Ebben itt új fenék is van, látom, hogy ez régi, ez meg új fenék. Úgyhogy új feneket tettek bele. Lehet, hogy még apám csinálta a feneket... Én is be voltam fogva mindig! Nem jártam dolgozni, de vásároltam, meg, ha ki kellett égetni egy hordót, akkor mentem, aztán kiégettem. Ugye, itt ez a fenék benne maradt, ezt pedig kivették. Félfenekű! De mikor befenekelték, még akkor is kellett egy kis tűz neki, ha penészes volt a hordó, mert akkor a tűz az kivette belőle. Addig kellett melegíteni, míg érzik az oldala, közben meg kellett locsolni belül azt a fát, hogy gőzölögjön, és akkor összeállt. Mert a hordó, ha penészes, azt úgy kell, hogy kisúroltuk jéghideg vízzel, aztán trisóval, és ide felpockoltuk valamivel, hogy úgy félre álljon, és akkor ennek a közepébe raktuk a tüzet. És azt úgy kellett melegíteni. Addig kellett melegíteni, míg az oldala már meleg nem lett a hordónak, és így a borszaga ki nem jött. Akkor már jó volt. Vigyázni kellett, hogy meg ne kapja a láng a szélit, mert akkor baj volt. Segítettünk. Olyan szívesen csináltuk, hogy csuda! De nem kellett évente csinálni.

Gyakran volt borkő is a hordóban, mert rákristályosodik. Benne forr ki, és benne marad, mondjuk, egy évig, vagy tovább, és akkor rákristályosodik az oldalára, azt hívják borkőnek. Volt, mikor meghibásodott egy donga, akkor azt a borkőt ki kellett kaparni. Mert új dongát lehetett csinálni. Volt, aki gurította a hordót, oszt' akkor megreccsent a donga. Akkor az eltört. És akkor másikat kellett beletenni. Azt a borkövet olyankor ki lehetett szedni. A budapesti festékgár többször küldött nekünk is, hogy megvennék a borkövet, postán elküldhetnék, majd ők elküldik az árát. A háború előtt volt, hogy megvették a borkövet. Évekig, volt olyan hordó is, ami 20, vagy 30 éves volt és borköves. A piros festéket kérték; nem a fehér szőlő, hanem a piros kellett, az otelló. Hát fog is az otelló...

Családfa

Az interjúalany és családja

Interjúalany

Teljes név:	Szász Ilona
Születési hely és idő:	Debrecen, 1923
Hol élt még:	Hajdúsámson
Iskolai végzettség:	hat elemi
Foglalkozás:	htb
Nemzetiség:	magyar
Vallás:	református

Testvér 1.

Teljes név:	Szász Róza
Születési hely és idő:	Debrecen, 1925
Hol élt még:	-
Halálozási hely és idő:	Debrecen, 1929

Testvér 2.

Teljes név:	Szász Ibolya
Születési hely és idő:	Debrecen, 1927
Hol élt még:	Hajdúsámson
Halálozási hely és idő:	Debrecen, 1983
Iskolai végzettség:	hat elemi
Foglalkozás:	nyomdász
Nemzetiség:	magyar
Vallás:	református
Házastárs:	Kónya Imre
Gyermekei:	Kónya Ibolya, Kónya Imre

Házastárs

Teljes név:	Gábor József
Születési hely és idő:	Hajdúsámson, 1919
Hol élt még:	Gödöllő, 1950-51 (főiskolás évek)
Halálozási hely és idő:	Debrecen, 1978
Iskolai végzettség:	hat elemi, mezőgazdasági főiskola (Gödöllő)
Foglalkozás:	férfiszabó (1945 előtt), főagronómus
Nemzetiség:	magyar
Vallás:	református, baptista (1935 után)

Szülei:	<u>apa</u> : Gábor Lajos férfiszabó, sz. 1880 körül, Hajdúsámsonban élt
---------	---

anya: Süvöltős Eszter (kb. 1890-1937)
apa második felesége (házasság 1940 körül) Bajor Juliánna

Testvérei:

Gábor Piroska: sz. 1913 előtt, férfiszabó, két gyermeke: Piroska (sz. 1944), Imre (sz. 1947)
Gábor László: sz. 1913, cipész, cipőgyárban művezető Budapesten, három fia született: első telefonközpontos volt a Honvédelmi Minisztériumban, második Dekovits-díjas festőművész, harmadik Attila, akinek a felesége varrónő, Ormándy Jenő karnagy unokahúga
Gábor Sándor: sz. 1923 (férfiszabó)
Gábor Miklós: sz. 1925 (férfiszabó)

Gyermeke 1.

Teljes név:
Születési hely és idő:
Hol élt még:
Halálozási hely és idő:
Iskolai végzettség:
Foglalkozás:

Gábor Ilona
Debrecen, 1947
-
-
szakmunkás képző
szakmunkás (Gördülőcsapágy Gyár)

Nemzetiség:
Vallás:
Házastárs :
Gyermekei:

magyar
n.a.
n.a.
n.a.

Gyermeke 2.

Teljes név:
Születési hely és idő:
Hol élt még:
Halálozási hely és idő:
Iskolai végzettség:
Foglalkozás:
Nemzetiség:
Vallás:
Házastárs :
Gyermekei:

Gábor Éva
Debrecen, 1950
-
-
érettségi
szakmunkás (Gördülőcsapágy Gyár)
magyar
n.a.
n.a.
n.a.

Gyermeke 3.

Teljes név:
Születési hely és idő:
Hol élt még:
Halálozási hely és idő:
Iskolai végzettség:
Foglalkozás:
Nemzetiség:

Gábor József Károly
Debrecen, 1958
-
-
szakmunkás képző
szerszámkészítő
magyar

Vallás: n.a.
Házastárs : n.a.
Gyermekei: n.a.

Apa

Teljes név: **Szász Károly**
Születési hely és idő: Debrecen, 1896
Hol élt még: Hajdúsámson
Halálozási hely és idő: Hajdúsámson, 1966
Iskolai végzettség: iparos iskola
Foglalkozás: asztalos, kádármester
Nemzetiség: magyar
Vallás: református
Testvérei: Szász Bálint, asztalos, Debrecenben élt
Szász Károly
Szász Gyula, Hajdúsámsonban élt
Szász Lajos, kádármester
Szász Júlia, Hajdúsámsonban élt
Szász Róza, Hajdúsámsonban élt

Apai nagypapa

Teljes név: **Szász Bálint**
Születési hely és idő: Debrecen, 1857
Hol élt még: Hajdúsámson (1928-1937)
Halálozási hely és idő: Hajdúsámson, 1937
Iskolai végzettség: iparos iskola
Foglalkozás: kádármester
Nemzetiség: magyar
Vallás: református
Szülei: n.a.
Testvérei: n.a.

Apai nagymama

Teljes név: **Györössy Zsuzsánna**
Születési hely és idő: 1860
Hol élt még: Debrecen
Halálozási hely és idő: Debrecen, 1927
Iskolai végzettség: n.a.
Foglalkozás : n.a.
Nemzetiség: magyar
Vallás: n.a.
Szülei: n.a.
Testvérei: n.a.

Anya

Teljes név: **Dézsai Róza**
Születési hely és idő: Debrecen, 1883

Hol élt még:	Hajdúsámson
Halálozási hely és idő:	Debrecen, 1955
Iskolai végzettség:	hat elemi
Foglalkozás:	női szabó
Nemzetiség:	magyar
Vallás:	református
Testvérei:	Dézsai József; sz. 1892

Anyai nagypapa

Teljes név:	Dézsai József
Születési hely és idő:	Debrecen, 1869
Hol élt még:	n.a.
Halálozási hely és idő:	Debrecen, 1947
Iskolai végzettség:	n.a.
Foglalkozás:	mozdonyvezető
Nemzetiség:	magyar
Vallás:	református
Szülei:	n.a.
Testvérei:	Dézsai Ferenc, mozdonyvezető

Anyai nagymama

Teljes név:	Nagy Juliánna
Születési hely és idő:	Debrecen, 1870
Hol élt még:	n.a.
Halálozási hely és idő:	Debrecen, 1937
Iskolai végzettség:	hat elemi
Foglalkozás:	htb
Nemzetiség:	magyar
Vallás:	református
Szülei:	n.a.
Testvérei:	Nagy Lajos